

A véletlen baksisai

Öszinte, szép verset olvastam Geo Dumitrescutól a Contemporanul egyik régebbi, most újra kezembe került számában. Magyarul valahogy így hangzana a címe: De nézettek a szemembe... Elképzelhetőnek tartom azt, hogy ha valaki alaposan elemzi a költeményt, s a szerző képalkotó módszeréről, gondolatiságáról értekezik, esetleg azt a végkövetkeztetést is levonhatja: a vers nem különösebben figyelemre méltó művészi teljesítmény. Engem azonban most mindez nem érdekel. Jelesül azért nem, mert teljesen kielégít azzal, hogy igazat mond. És sokszor — jól tudjuk ezt — önmagában az igazmondás is művészet a javából.

Azt mondja a költő, hogy ne várjunk tőle reggel és este, unos-untalan vallomást, hovatartozás-bizonyítást, nézzünk inkább a szemébe, mérjük fel dalát, lépteit, hangját, s megtudjuk, mi kedves neki, mi kedves szeret. S megtudhatjuk azt is: a vörös szegfű őmiatta, őáltala is vörös.

Különösen egy sora ragadott meg, gondolkoztatott el. Nincs szükségem a véletlen baksisaira, az olyan dicsőségre, amelyet ezek szülnek — jelenti ki a költő. Igazat adok neki, de közben az jár az eszemben, hogy vannak még, akik előre megfontolt szándékkal készörömetest hagyják magukat megvesztegetni (a perzsa eredetű baksis szó megvesztegetési pénzt is jelent) egy életen át mindenféle véletlenektől. S az effajta emberek nem átallanak akár addig is elmenni, hogy elvárják: az egész sor véletlen összejátszása folytán kikapirgált babérlevelekből koszorút fonjanak nekik a kortársak. Az effajta konjunkturalovagok nagyon is jól tudják, hogy mit sem érnek, épp ezért mindenütt, ahol alkalmat adnak nekik, fennен hirdetik értékeiket, s óvatlan pillanatban az arra érdemesek elöl nagy furfanggal elcsenik a gesztenyét. Igen, mert sok arra érdemes gyámoltalan nem tesz úton-útfélen zengzetes nyilatkozatokat, s nem ordibálja világgá hitét, csendes, mélyen gyökeredző, életre-elkötelezett hitét.

Úgy kellene, hogy senki, de különösen az életbe induló fiatal ne fogadjon el az élet-véletlentől egyetlen borralalót sem. Mert az első véletlen-baksis puhítja az embert, a könnyen, érdemtelenül jött elismerés lefegyverzi, megrontja olyannyira, hogy utána már egyenesen áhitja a következőt, a következőket.

Tudom, nehezebb elviselni az elégedetlenség, a mindig többet-akarás bensőnket remegtető fájdalmait, kínosabb-keservesebb magunkból felszínre hozni és formába önteni az értéket, saját érzéseinket-gondolatainkat kifejezni, és nem a másokéból élni, de — érdemesebb.

Mert megnyugtató bizonyosan tudni: miattunk, általunk is vörös a szegfű vöröse.

Lázár László

Emlékezés Turnowsky Sándorra

Tíz éve múlt májusban Turnowsky Sándor halálának. Jogász volt és szociológus. Egész életművén végigvonul a jogi és szociológiai gondolkodás egysége s ezen belül a haladás és demokrácia szolgálata s a tudományos szocializmusban való hit. Itt élt közöttünk és fél évszázadon át küzdött szóban és írásban, szervezeti keretekben és egyetemi katedrán minden ellen, ami maradi és elavult. Harcolt a demokratikus közgondolkodás megteremtéséért, a kizsákmányolt és elnyomott osztályok felszabadításáért s a szocialista eszmények diadaláért. Könyveket írt, büntetőjogi, jogpszichológiai, szociológiai és filozófiai tanulmányokat közölt, úttörő munkát végzett az ipari munkásság szociográfiájában s az irodalom és művészetek területére is bekalandozott. Egy kimutató szerint több mint négyszázra tehető tanulmányainak és cikkeinek száma.

Turnowsky Sándor életének és munkásságának három nagy szakasza három városhoz fűződik. Marosvásárhelyen született 1889-ben s ott is tartja első előadását 1906-ban a 17 éves ifjú: emlékbeszédet Koncz József felett. Már ekkor érdeklődik a szocializmus kérdéseiről, tudatos szocialistává azonban budapesti és berlini egyetemi éve alatt válik. Első jogpszichológiai tanulmányait budapesti és berlini folyóiratok közlik. Nagy feltűnést keltő írása jelenik meg 1910-ben a Szocializmus folyóiratban Szociáldemokrata szempontok a büntetőjogban címen. A Galilei-kör elnökevé választja 1912-ben. Közben, tanulmányi szünete alatt az akkor Marosvásárhelyen dolgozó kiváló szociológus, Braun Róbert szoros baráti körébe kerül, s közelről figyelheti ennek első jelentős szociográfiai felmérését Marosvásárhelyi ipari munkásságának életéről.

A mélységesen humanista fiatal szociológust ebben az időben főleg a háború problémája érdekli. A háború filozófiájáról ír egy évvel a háború kitörése előtt. A háború második évében pedig megjelenik Három tanulmány a háborúról című kötete, valamint több tanulmánya a Berlinben kiadott Das junge Europa című folyóiratban a háború és a jövő államáról s — a népjog jövőjéről.

A forradalom szülővárosában éri, és 1918-ban a marosvásárhelyi Nemzeti Tanács titkárává választják a Szociáldemokrata Pártban tevékenykedő jogászt. Az impériumváltás utáni éveket is Vásárhelyen tölti. Innen ír az Új Erdély, Napkelet, A jövő társadalma és a Korunk című folyóiratba. A pacifizmus és egy szocialista jellegű Páneurópa erdélyi propagátora. Érdeklődése azonban mind erősebben fordul a szociográfia felé, és húsz évvel Braun Róbert tanulmánya után, 1928-ban elkészíti összehasonlító szociográfiai tanulmányát Marosvásárhelyi ipari munkásságának életéről. Az Adatok a vidéki munkásság életéhez a Korunk 1929-es évfolyamában jelenik meg.

Turnowsky nem elégszik meg az életkörülmények felmérésevel, hanem értékkel és bátran levonja a rideg tények alapján a tanulságokat: „Húsz évvel ezelőtt reformokat kívánt a munkásság, választójogot, munkásjóléti intézményeket — ma a társadalmi és gazdasági élet gyökeres átalakítását kívánja. Két évtizeddel ezelőtt elégedetlen volt a mindenkori kormányval, adórendszerrel, állami intézményekkel, munkásbiztosító pénztárral — ma elégedetlen az egész kapitalista társadalmi berendezkedéssel. Aki megismeri életüket, szenvedésüket, nyomorukat, az megérti ezt az elégedetlenséget.“

A harmincas években Turnowsky Sándor Nagyváradra költözik. Itt kerül közelebb a kommunistákhoz, és sok közös akcióban vesz részt. Számos tanulmánya jelenik meg főleg szociológiai kérdésekről a Korunkban, a Bukarestben megjelenő Új Magyarok folyóiratban és a nagyváradi lapokban. 1932 augusztusában Bárdos Lászlóval és Gábor Istvánnal együtt adja ki a Sallai és Fürst halálraitélése ellen tiltakozó Manifesztumot, majd 1934 elején a hitlerizmust leleplező Barna könyvet fordítja le és adja nyomdába. Tanulmányaiban a nemzetiségi kérdés, az agrárreform, a munkanélküliség és demokrácia, az antifasiszta mozgalmak, a modern pszichológia és a szocializmus, a behaviorizmus, a technokrácia s a filozófia válságának problémáival foglalkozik.

A háború befejezése után Kolozsvárra költözik, a Bolyai Tudományegyetemre nevezik ki a büntetőjogi tanszékre. Rendkívüli munkabírását ezúttal bizonyítja be. Néhány év alatt négy kötetben kiadja büntetőjogi előadásainak jegyzeteit, cikkezik a lapokban, s tevékeny részt vállal a szocialista kulturális tevékenységben. Kiss Gézával együtt sajtó alá rendezi a kiváló jogász és politikus Szász Károly írásait, és román nyelvű könyvecskékben ismerteti a nagyenyedi Bethlen-könyvtár történetét és anyagát.

... Tizenkét évvel ezelőtt még közös szociográfiai vállalkozásról beszélgettünk. Azt terveztük, hogy párhuzamosan feldolgozzuk a marosvásárhelyi és a kolozsvári munkásság életét, gazdasági és társadalmi helyzetét, kulturális törekvéseit. A tervezetéseknél nem jutottunk tovább. Sok más terve is volt, s úgy érzem, nagy veszteség társadalomtudományi életünk számára, hogy nyugtalan és állandó forrongásban levő szellemének tervezett művei halálával sírba szálltak. Nekünk azonban még adósságot kell lerónunk iránta. Egy évtizedet már késtünk. További késés nemcsak emlékével, hanem tudományos életünk múltjával szembeni mulasztás lenne.

Jordáky Lajos

Színház és látvány

Színházi kritikánk a díszletekkel, a díszlettervező munkájával igen mostohán bánik. Korszakok nyílnak és zárulnak szocialista színjátásunkban, de a díszletről, a díszlet és a színpadi játék viszonyáról, az előadásoknak stílust adó színpadi keret változásairól csak alig vagy egyáltalán nem olvashatunk. A legtöbb, amit kritikásaink megkockáztatnak, rendszerint kimerül egy-egy semmitmondó, indokolatlanul hagyott megállapításban.

Ezt a kritikusi szűkszavúságot esetleg lehet mentegetni azzal, hogy a többségükben irodalmi tájékozottságú kritikusok sokkal inkább figyelnek az

írott és színpadon elmondott szó erejére, súlyára, igazságára, mint a képzőművészeti stílusok gyorsabb változásait általában nyomon követő újabb és újabb scenikai megoldásokra — de semmiképpen sem lehet elfogadhatóan megmagyarázni. Már csak azért sem, mert itt érzésünk szerint nem a kellő hozzáértés hiányáról van szó (ugyanazek a kritikusok képzőművészeti tárgyú kritikákat is írnak), hanem a díszletnek mint előadás-alkotó tényezőnek a lebecsüléséről. Ennek a jele többek között az a gyakorlat is, hogy valamely színpadi mű bemutatóját legtöbbször nem mint színházi eseményt teszik mérlegre, hanem eltekintve a vizuális megjelenítés módjától, formájától, leglényegesebb eszközeitől, mint irodalmi alkotást boncolgatják, s tudomást sem akarnak venni arról, hogy egy előadás jó vagy kedvezőtlen összehatását nemcsak szavak, közvetített gondolatok, de vonalak, síkok, formák és színek is adják.

Pedig a díszlet, a játéktér megszervezése, beépítése egyáltalán nem harmadrendű kérdése a színjátszásnak. Az író mondanivalójának — vizuális művészetről lévén szó — képi közvetítéssel is el kell jutnia a nézőhöz. Sőt, aki valamennyire is fontosnak tartja a színházban a hatást, a Brecht óta kissé lenézett illüziókeltést, annak tudnia kell azt is, hogy vannak dolgok, melyeket a színpadon érzékeltetni csak a díszletekkel és azok tartozékainak jól megválasztott összhangjával lehet. Környezetrajz, a hangulatkeltesnek bizonyos formái aligha képzelhetők el átgondolt, koncepciózus díszletezés nélkül — nem beszélve arról, hogy nagyon sok, színházaink műsorán ma is gyakran szereplő drámai alkotás esetében a díszletnek dokumentáris funkciója is van.

Ezt különben minden színházi vagy színházzal kapcsolatban lévő ember tudja, hiszen „házon belül” nem egy esetben a rossz díszletezésnek tulajdonítják egy-egy színpadi mű vártnál kisebb sikerét — mégis majdnem semmi sem történik azért, hogy a díszlet megkapja a maga helyét, rangját a színházi alkotómunka folyamatában. Pedig a mai színház összetevői közül a díszlet az, amely a leggyökeresebb változásokon ment át az utóbbi években, — s gondoljuk, nem tévedünk sokat, ha azt állítjuk, hogy a néző számára is a szokatlan díszletezés okozza a legtöbb problémát a korszerű színjátszás megközelítésében, törekvéseinek jobb megértésében.

Tagadhatatlan ugyanis, hogy a forma végtelen variálhatósága, a jelzett díszlet koncepciójának elfogadása s nem utolsósorban a felhasználható anyagok választékának kibővülése a díszlettervező számára rendkívül kedvező helyzetet teremtett a színházban. Mégis gyakran hallott panasz a szcenikusok részéről, hogy elképzeléseiket nem tudják megvalósítani, egyrészt a rendezővel szembeni kiszolgáltatottságuk miatt, másrészt pedig azért, mert — ahogy mondják — az átlagnéző érzéketlen az új színpadi törekvések iránt.

Nos, e két tényező közül bennünket az utóbbi érdekel — nemcsak azért, mert a rendező és a díszlettervező viszonya külön tanulmányt érdemlő probléma, hanem azért, mert ebben az állításban látjuk jelentkezni azt a véleményünk szerint túlzott igényt, hogy a közönségnek esetenként szakértőnek kell lennie a legújabb scenikai törekvésekben. Pedig a néző soha nem tanulmányútra megy a színházba, ahol színpadelméleti ismereteit akarja kiegészíteni, hanem mert vonzza a színpadi játék látványa, a színház varázsa, a műélvezés kollektív gyönyörűsége. Ennek okáért nyilvánvalóan a díszletet sem úgy nézi, mint a legfrissebb díszletezési elméleteket igazoló illusztrációt, hanem mint látványt, mint az illető történés színpadra varázsolt hely-

színét. Amelyik színpadi tervező ezt nem veszi tekintetbe, annak ügye eleve elveszett — de legaiábbis nem számíthat túl nagy megértésre.

A néző ugyanis lehet tájékozott vagy tájékozatlan az új scenikai törekvések felől, lehet fejlett képzelőereje, kiművelt formaérzéke, ízlése is lehet mai vagy múlt századbéli, — de rendelkezik egy olyan minőséggel, ami mindezek fölött áll: mégpedig azzal, hogy néző, akiért a színház van, s aki nem akar egykönnyen lemondani arról a jogáról, hogy pénzéért kapnia is kell valamit, s nemcsak fülének, tudatának, de szemének is. S ez az a pont, ahol nem lehet vele vitatkozni, ahol teljesen felesleges és hiábavaló különféle színháztörténeti utalásokkal traktálni az üres, illetve díszlet nélküli ógórög vagy Erzsébet-kori színpadról, — megpróbálni elhítenni vele, hogy van látványosság látnivaló nélkül is. Hiábavaló ez, mert a néző esetleg tudhatja, hogy a fejlődésben később ezek is bediszleteződtek, másrészt pedig, mert könnyen érvelhet így: igaz, hogy ezeken a színpadokon kevesebb volt a díszlet, de több volt a látvány! Ezt szolgálta a maszktól a koturnusig minden, de különben is volt tömeg, volt bajvívás, látványos haldoklás, gyilkosságok és kivégzések lejátszásának izgalma — más szóval a történések láthatóan alakult, zajlott a színpadon, de egy modern mai darabban legfeljebb csak mozgás, helyváltoztatás van, főként azonban — érdekes vagy kevésbé érdekes — beszéd, esetleg lenyűgöző intellektus. De nincs látvány. Ezt ma a díszletnek kellene megteremnie, mert a színház sok egyéb mellett látványosság is, és erről igazán kár volna megfeledkezni.

Persze, a gondolati színház korában atavisztikusnak tűnhet a színpadi látványosság számonkérése, ha azon nem értünk mást, mint a részletezőbb, valóság-hű színpadi ábrázolásmód feltámasztását. Csakhogy itt nem erről van szó elsősorban, hanem arról, hogy szembe kell már néznünk a leegyszerűsítés öncélúvá válásának veszélyével, azzal, hogy hovatovább alig találunk színpadjainkon olyan díszletelemeket, mely funkcionálisan és esztétikailag harmonikusnak, a darab lényegét kiemelőnek, megközelítőnek mondható — olyat, mely megjelenési formájában mint reális látvány hat, nem pedig mint nehezen megközelíthető tartalmak funkcionális szempontból, színházilag hasznavehetetlen kifejeződése. Egyszóval, az olyan díszletezési felfogással kell itt kritikailag szembenézni, mely elveti a valóságélmény-szolgáltatás szükségességét a színpadon, de helyébe nem ad semmit — mely legfeljebb csak háttér, dekoráció lehet, de nem egy színházi előadás színészt, rendezőt, nézőt egyaránt szolgáló kerete. Márpedig a játék elősegítése minden díszlettervezőre nézve kötelező. Viszont nem vitatjuk, hogy mindegyiknek joga van úgy elérni ezt a célt, ahogyan tehetsége és művészi látásmódja diktálja.

Gyöngyösi Gábor

Valami pezseg Váradon

Valami pezseg Váradon. Nem tudni pontosan, mi az, de benne liktet a tavaszi szélben, benne izzik a tavaszi verőfényben; igaz, ősszel, az elégett száraz levelek illatában is érződött már, meg télen is ott csillogott a fehér-fekete éjszakák kivülagított, sárga ablakaiban. Valami mindig pezseg Vá-

radon. Örök ez a pezsgés, ahogyan itt Anna örök; új is, ahogyan Ady új ma is; ismeretlen is, ahogyan a Holnap volt ismeretlen a kezdet kezdetén.

Valami pezseg Váradon. Talán a fiatalok gyülekezése okozza: de hiszen mindig voltak itt számottevő fiatalok. Ebben a városban mindaz, ami öreg, új; és mindaz, ami modern, öreg. Fiatal a Familia, de öreg minden merész képzőművészeti keresés; a váradi polgár 1909-ben Rippl-Rónain, Tihanyi Lajoson, Zifferen, Kernstok Károlyon botránkozott már. A vén Köröspart bomló, fiatal gesztenyelevélcsozkrai csipkés árnyékot vernek Iosif Vulcan szobrára; fiatal színészek naponta loholnak el lázas sietséggel az öreg Szigligeti-szobor mellett előadásra vagy próbára menet. Ha Szigligeti előrehajolna egy kicsit, vagy Vulcan néhány lépéssel arrább sétálna a tavaszi napfényben, bizonyára intenének egymásnak, és összemosolyognának; átöleznének egymásnak a nyílegyenes házsorok közt, az utca egyik végéről a másikkra.

Itt él még a tegnap — és a Holnap már hatvanéves.

Nem ismerek szorosabb összetartozást, mint a művészetek összefüggését. Talán az érzékeké ennyire szoros még. Érezzük is ezt valamennyien; s ha a Váradon ma összesereglett fiatal művészek jelenlétére felfigyelünk, ilyen tekintetben nem lehet hiányérzetünk. A madarak röptét, a távolságot, a közelséget, a fényt valamennyien érzékeljük. Nézem Fodor Levente képét, a Madarakat. Nem európai, nem ázsiai, nem afrikai madarak ezek, — és nem csupán Fodor Levente képzeletének madarai. Talán a fény madarai, a szépségé, a tisztaságé, olyasmié, amire valamennyien vágyunk. Talán úgy szeretnénk élni, olyan tisztán, amilyen tisztán szállnak felénk a kristálytisza térben ezek a csodálatos madarak. Hallgattam, amit valamennyien hallunk: önmagunk csendjét, ezt a feszült csendet Czako Adám első szimfóniájában. Jakabovics Miklós Tökéletes egyensúly című képe összerimel a biztos szerkesztésben Tirnovan Vid Egyesülés című szoborkompozíciójával; Vasile Spoială mértéktartó és mégis izgalmas prózája Kocsis István szertelenül lényegretörő novellisztikájával.

Sokan vannak itt fiatalok. Amit valamennyien látunk, hallunk, érzünk, testet ölt egy-egy Jakabovics- vagy Fodor Levente-kiállításon, elhangzik egy Bányai Irén—Laczó Gusztáv szavalódélelőttön, tökéletes formát ölt a ma is fiatal Horváth Imre bácsi tollán a napfényes Körösparton. Mert fiatal Imre bácsi, mert fiatal Várad, mert itt nincs semminek kora: itt nemcsak Anna örök.

Valami pezseg Váradon. Nem tudni pontosan, mi az, de benne lüktet most is a tavaszi szélben.

Domokos Eszter